

ÀREES D'INTERVENCIÓ EN EDUCACIÓ SOCIAL

J. Sarramona / X. Ucar

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUMEN

La educación social vigente hasta no hace mucho, prodigada por la familia y la institución escolar, ha sido esencialmente conservadora, heterómana y autoritaria, adaptada a la sociedad de la que era reflejo. Una educación social de acuerdo con los principios de la sociedad actual demanda una vocación más universalista, que no se limite a garantizar la adaptación de los sujetos al medio colectivo, sino que además cumpla un papel de dinamización social.

En este marco podemos considerar cuatro grandes campos de actuación en educación social:

1. Educación permanente y de adultos
2. Formación laboral
3. Educación especializada
4. Animación sociocultural y tiempo libre

La recuperación de la democracia municipal ha provocado un indiscutible desarrollo de actividades recreativas y culturales, un impulso de la creatividad cultural y colectiva y un aumento de nuevos espacios para la interacción social, todo lo cual se traduce en una mayor demanda de actividades sociales diversas. Ha llegado el momento de planificar y optimizar los recursos disponibles de manera que las actividades sean rentables en función de los propósitos sociales que se persiguen. Planificar, coordinar y planes de intervención sociocultural son tareas que demandan profesionalización y no únicamente buenas intenciones.

ABSTRACT

Since few time ago Social Education in force —loved from the family and school institution— has been essentially conservative, heterogeneous and authoritarian, adapted to a society of it was reflection. A social education in accordance with rudiments of actual society, demand a vocational more universal, that it no limite to guarentee subjects adaptation to colective medium, but also, promise a role of the social animation.

In this setting we can considerate four big ranges of actuation in social education:

1. Adult training in service
2. Laboral formation
3. Specialized education
4. Sociocultural animation (sociocultural community development) and free-time.

Municipal democracy recuperation has tempted a development indisputable of cultural and recreatives activities, a impulse in the cultural and colective creativity, a increase of new spaces to a social interaction, definitively everything have major demand of diverse social activities. The moment for plan and improve available resources has arrived, in such a way that activities produces in function of social purpose that is hunted. To plan, to coordinate, and to promote socio-cultural intervention plans are tasks that demand professionalism and not only good intentions.

QUÈ VOL DIR EDUCACIÓ SOCIAL?

Avui ja no sorprèn ningú el fet de parlar de la inadequació, del distanciament que existeix, de fet, entre l'escola i la societat. L'escola, cada cop més, resulta una institució rígida, amb serioses dificultats per a respondre a les demandes d'una societat en constant evolució. D'altra banda, la contínua ampliació dels camps formatius a què es veu sotmesa l'educació escolar, genera una situació en la qual l'escola es veu materialment impossibilitada per atendre'ls en la seva totalitat. Això vol dir que la societat ha de satisfer part de les seves necessitats educatives recorrent a d'altres instàncies; això ha fet que l'educació extraescolar prengués tanta importància.

Si ens cenyim a la dimensió social del procés formatiu, la insuficiència de la institució escolar per a cobrir les necessitats d'una societat amb profunds canvis de conductes i valors no resta resolta tampoc per la institució familiar, incapaç de continuar exercint funcions que li eren tradicionals, ja que ella mateixa s'ha vist modificada en la seva estructura i funcions. És per això que sorgeixen altres instàncies d'educació social que responen a la persistent necessitat de formació que tenen l'individu i la comunitat.

Parlem d'«educació social» en el sentit donat per diferent autors [CASTILLEJO (1976); QUINTANA (1980); FULLAT/SARRAMONA (1984)], que té per comú denominador aconseguir subjectes amb actituds i comportaments coherents amb el context social en què es troben immersos. S'ha de dir, però, que aquest context no és universal en totes les seves manifestacions, sinó que, prafrasejant Fullat, depèn «del senyor respectable que té la paraula en aquell moment» [FULLAT/SARRAMONA (1984) p. 127]. Aquest «senyor» significa en l'actualitat, entre altres coses, una tecnologia accelerada, uns mitjans de comunicació d'influència massiva i una organització política de participació i complexitat progressives.

L'educació social vigent fins no fa gaire —prodigada per la família i la

institució escolar— ha estat essencialment conservadora, heteròmana i autoritarista, adaptada en definitiva a la societat de la qual era reflex. Una educació social d'acord amb els principis de la societat actual demana una vocació més universalista, que no es limiti a garantir l'adaptació dels subjectes al medi col·lectiu, sinó que a més a més, acompleixi un paper de dinamització social. La nova educació social haurà de despertar les consciències, estimular actituds de renovació, omplir el temps lliure de manera creativa i enriquidora, etc.

Si l'educació social d'una societat estàtica demanava individus que es conformessin amb les normes, la corresponent a una societat dinàmica i participativa exigeix persones crítiques, que contínuament qüestionin la realitat relacional de cara a una permanent millora, persones al mateix temps capaces de donar un enfocament creatiu a les seves vides, per a fugir de la mediocritat i l'atonía de les societats massificades. Podria semblar que amb el tipus d'educació social ací demanada la societat «llença pedres sobre el seu propi sostre», atès que no es pretén un individu simplement obedient, sinó conscient, participatiu i, com a tal, coneixedor dels seus drets. Això és congruent amb la dinàmica de la història, que es debat entre l'alienació i la democràcia, la massificació despersonalitzadora i la participació de tots els subjectes en els projectes col·lectius. L'educació social ha d'inclinar la balança cap a l'extrem positiu, avançant dialècticament en el procés optimitzador i utòpic de la societat present i futura.

Les noves demandes de l'educació social no les descobrim ara, certament, ni tampoc no descobrim ara les instàncies que actuen per aconseguir-la. Des de fa alguns anys han proliferat, en el nostre medi social, una sèrie d'àrees d'intervenció socio-educativa fora dels àmbits familiar i escolar. Aquestes àrees d'intervenció, nascudes a instàncies de les demandes socials, suposen una experiència molt rica i imprescindible per a qualsevol plantejament futur que vulguem fer en el camp de l'educació social sistemàtica. Tan sols els ha mancat, potser, una reflexió teòrica que estructurés de manera científico-tècnica les seves accions, sempre més dirigides a la resolució de problemes concrets que a la teorització. Amb això no volem dir que totes les iniciatives hagin tingut aquestes característiques, ja que institucions molt diverses, dirigides a la formació laboral, a la formació permanent d'adults o a la professionalització en animació socio-cultural han sabut combinar perfectament la praxi amb la fonamentació teòrica que la sustenta (Universitats populars, INEM, IMAE, «Flor de Maig», Escola d'animadors socio-culturals de Madrid, etc.).

Com ja hem indicat, totes les experiències realitzades s'han situat fora de l'estricta marc escolar per a formar part del que avui es denomina *educació no formal*, la qual cosa no exclou la necessitat de sistematitzar progressivament les accions, dotant a tot el camp de la preparació teòrica adequa-

da. Així s'explica que en aquests moments es debati la proposta d'integrar els estudis d'educació social dintre de les noves titulacions universitàries.

Els nous títols de *Diplomat* i *Llicenciat en educació social* no s'han d'entendre com un trencament amb el que fins ara ha estat realitzat, malgrat que aquestes situacions sempre poden provocar conflictes institucionals. En realitat es tracta del reconeixement acadèmic d'unes tasques i d'una preparació amb una tal importància social, que demana la major atenció acadèmica i reconeixement social. Quelcom de semblant ha succeït amb altres professions que inicialment no van sorgir de l'àmbit universitari. L'èxit de l'operació radicarà en la incorporació de les persones i institucions que fins al moment han estat treballant en el camp de l'educació no formal per elaborar les noves alternatives; en cas contrari les possibilitats de fracàs són evidents.

Es podria afegir que estem parlant d'una professionalització estrictament *pedagògica* que troba en la intervenció educativa la seva justificació per a, com assenyala Colom (1987:20), «referenciar accions concretes que incideixin en situacions concretes per aconseguir objectius pre-pensats». D'aquesta manera no es confon amb les funcions del denominat «treball social», que són bàsicament de tipus assistencial.

2. ÀREES D'INTERVENCIÓ EN EDUCACIÓ SOCIAL

Abans d'entrar pròpiament en la determinació de les àrees d'intervenció en educació social, presentem un marc globalitzador que les justifiqui:

- a) Les àrees d'intervenció educativa que en el pla social es presenten, es dirigeixen al desenvolupament personal dels individus en l'ampli marc de les relacions socials. En aquest marc, el desenvolupament personal i el comunitari es contemplen com dues vessants d'un mateix procés.
- b) Atès que cap intervenció educativa no es pot donar fora de l'entorn físic i social de l'individu, un punt de referència obligat serà el territori. Això vol dir que l'educació social es contextualitza en les variables socials pròpies del territori marc sobre el qual actua, sense que això signifiqui una limitació expressa per a la generalització de situacions que puguin orientar vers la solidaritat i comprensió entre els pobles.
- c) Existeix la possibilitat evident que accions realitzades per diversos agents sobre un mateix territori provoquin ensolapaments, més encara quan les diferents àrees d'intervenció tenen límits difícils de concretar. Aquest fet es produeix també en altres camps d'acció social i en la pròpia educació formal, de manera que solament es pot respondre que l'experiència anirà

dictant delimitacions i, en molts casos, la intervenció d'equips multiprofessionals resoldrà el tema.

Podem considerar quatre grans camps d'actuació en educació social:

1. Educació permanent d'adults
2. Formació laboral
3. Educació especialitzada
4. Animació socio-cultural i temps lliure

2.1. Educació permanent d'adults

Són múltiples les facetes que pot abastar l'educació permanent d'adults; algunes d'elles es contemplen també en les àrees que a continuació descriurem.

En principi no s'inclouen en aquesta perspectiva no formal els programes educatius que es dirigeixen cap a l'obtenció de titulacions acadèmiques formals, incloent-hi la mateixa alfabetització i «l'educació compensatòria», que també condueix a aquestes titulacions. Aquests camps es poden considerar com més propis dels docents del sistema formal, encara que sigui necessària una preparació específica per a conèixer i actuar amb adults.

Recordem que els adults es caracteritzen per tenir la responsabilitat social d'acomplir una sèrie de papers, als quals han de subordinar l'activitat formativa (*Jornades sobre la formació d'educadors i agents socio-culturals*, 1988:16). Aquest fet condiciona bàsicament la intervenció socio-educativa i les actituds amb què aquesta és rebuda.

L'objectiu fonamental de l'educació permanent d'adults és el d'aconseguir que tots els subjectes dominin la realitat socio-cultural que els envolta. Per això s'ha de potenciar des dels mateixos adults tot el que afavoreixi l'autodeterminació i la consciència crítica, de manera que els permeti participar de forma activa en la vida social, utilitzant tots els recursos (mitjans de comunicació, legislació, institucions, etc.) que la societat posseeix, sense oblidar la creació de tots aquells de nous que siguin necessaris per a millorar l'entorn i la vida social en general. D'aquesta manera l'educació no formal d'adults s'orienta cap a una àmplia diversitat d'activitats i de destinataris; sempre en funció de dos criteris fonamentals:

- L'atenció prioritària a les necessitats més urgents
- La perspectiva de l'educació permanent

Com a conseqüència de la necessària contextualització territorial, haurem de distingir entre programes d'acció rural, urbana o suburbana, segons els casos. En tots ells, però, intervenen els camps formatius cívics, fami-

liars, d'oci, sindicals i culturals en general; tot el que podria englobar-se sota el concepte genèric de «desenvolupament comunitari».

La institucionalització de les accions pot prendre també alternatives diverses: centres cívics, ateneus, centres parroquials, universitats populars, clubs, etc., segons la tradició imperant i també el domini que exerceixin les diverses forces polítiques. Perquè en una societat plural de partits polítics i d'organitzacions diverses es donarà la convivència d'iniciatives que pretenen, a més dels objectius assenyalats, el corresponent proselitisme de grup.

2.2. Formació laboral

Resulta ja tòpic afirmar que el sistema educatiu formal no s'adapta a les necessitats professionals del món laboral. La constant evolució tecnològica exigeix una formació professional permanent, lligada a les necessitats immediates de la vida laboral. És així com sorgeix la formació laboral al marge de les institucions acadèmiques formals, que resten limitades a proporcionar certs tipus de formació inicial i les bases de coneixement que permeten especialitzacions, concretades després en el món laboral. La necessitat d'actualització i canvi professional que comporta el món actual fa inviable una formació laboral vinculada estrictament al sistema escolar formal [SARRAMONA (1986)]. Hem de clarificar que:

- a) En parlar del *formador laboral* ens referim al promotor, planificador i avaluador de la formació, no a l'instructor, que forçosament haurà de ser un expert en l'especialitat impartida, a més de posseir dots pedagògiques adequades al cas.
- b) En aquest tipus de formació es considera també l'*orientador ocupacional* com una especialització dins el camp de l'orientació psicopedagògica.

Els destinataris de la formació laboral es podrien classificar en:

- Població activa en situació d'atur.
- Individus que volen accedir al primer treball i estan mancats de preparació específica.
- Sectors dissociats de la població, sobre els quals la formació laboral exerciria funcions de readaptació social (cas de les «aules-taller», etc.).
- Resten, finalment, les accions que han de respondre a l'actualització permanent dels coneixements professionals, sigui realitzada en la pròpia empresa/institució o fora d'ella.

Les tres fites generals que comprèn la formació laboral, tal com aquí l'entendem, són:

- a) Actualitzar coneixements i habilitats que permetin abastar els avenços produïts en el món laboral.
- b) Fer de la formació laboral una font de satisfacció i millora personal, a la vegada que es cobreixin les necessitats pròpies dels centres laborals.
- c) Capacitar per a la realització de tasques de major responsabilitat.

La formació laboral, per tant, abasta l'aprenentatge d'un ofici, d'una especialització o l'actualització professional. Tot això sense oblidar la culturització que permeti la consegüent adaptació al món laboral i la comprensió de les possibilitats que ofereix l'avenç tecnològic.

Probablement sigui aquesta àrea d'intervenció la que està, en major mesura, mancada d'antecedents pedagògics, sense que per això mai no hagi deixat d'existir. És un fet que les responsabilitats de formació laboral no solen estar en mans de pedagogs, ni aquests han estat preparats per afrontar-les immediatament. Per això es requerirà un considerable esforç per part de la Universitat per a preparar especialistes en formació laboral. La col·laboració directa amb el món laboral serà imprescindible per a proporcionar els coneixements i contextos pertinents.

2.3. *Educació especialitzada*

Aquesta àrea la considerem com l'equivalent a allò que en el món germànic es coneix genèricament com «Pedagogia Social», i abastaria en general totes les conductes inadaptades i els problemes de tipus psicosocial que es generen en l'individu en la seva interacció amb la societat. Un educador especialitzat serà, per tant, un professional de la resocialització de subjectes inadaptats, que actuarà amb ells per mitjà dels grups creats a l'efecte [QUINTANA (1984) p. 432]. L'educació especialitzada es dirigeix a persones i grups que es troben bloquejats en el seu desenvolupament personal, fins al punt d'estar incapacitats per a establir una relació enriquidora amb el seu entorn; així mateix, treballa amb persones en situació de risc psicològic i social.

En aquest context, l'acció de l'educador especialitzat es dirigirà a reconstruir la personalitat inadaptada, facilitant al subjecte els mitjans idonis per a l'adaptació social plena. Encara que en el nostre context la reinserció social ha tingut un caràcter més assistencial que pedagògic [MERINO (1987) p. 174], en els últims temps s'ha accentuat la dimensió més pedagògica, amb una major professionalització de les accions, la qual ha de quedar consolidada definitivament en el futur.

Aquest nou enfocament ha estat propiciat pel creixent desenvolupament de noves situacions problemàtiques i l'augment de la sensibilitat social en-

vers aquests temes. La concepció tradicional sobre «la marginació» i «la inadaptació» necessita ser redefinida en funció de noves variables socials del món que ens toca viure, tals com:

- Les derivades de les dificultats de la incorporació al món del treball, sobretot entre els joves.
- La problemàtica generada per la marginació de la tercera edat.
- Les derivades de toxicomanies i drogaaddicció.
- Les generades al voltant de l'emigració.
- Les derivades de la mateixa vida de reclusió a la qual es condemna els delinqüents, etc.

El punt central que caracteritza la perspectiva actual de l'educació especialitzada és la *prevenció*, encara que sense oblidar les imprescindibles accions de correcció que demanen les situacions ja existents.

El context de la intervenció serà el territori bàsic en què es mou el subjecte o subjectes als quals es dirigeix, territori que abasta des de la família, l'escola (si l'individu estigués escolaritzat), el barri... i en especial aquelles institucions que s'han creat específicament per a la reinserció i atenció dels subjectes inadaptats socials (presons, centres d'atenció de joves, etc.).

2.4. Animació socio-cultural i pedagogia del temps lliure

El naixement de l'animació socio-cultural està vinculat a l'aparició i desenvolupament de les societats industrials, en les quals es produeixen grans concentracions urbanes amb insuficients o nul·les infraestructures culturals i de relació social. Es presenten, doncs, com una alternativa a les situacions d'alienació, individualisme i consum que són típiques d'aquestes societats.

La *pedagogia del temps lliure* sorgeix al voltant dels anys setanta a partir de la concepció industrial del temps de no-treball. Durant uns anys es va centrar exclusivament en els nens i adolescents, en l'actualitat, però, sense abandonar aquestes edats, ha ampliat el seu camp d'acció i es dirigeix al conjunt de la població, amb una clara perspectiva envers una societat de futur on les hores de treball tendeixen a disminuir, la jubilació s'avança i l'esperança de vida augmenta.

L'*animació socio-cultural* es concep com un mètode participatiu que estimula i afavoreix la innovació cultural, genera dinàmiques d'interacció social entre els membres de la comunitat i persegueix, en definitiva, la creació de «teixit social» i la millora de la qualitat de vida. Com afirma Puig «l'animació vetlla perquè mantinguem una vida activa entre els estranys: la comunitat... i vol tornar a reconstruir allò que anomenem 'home públic' i 'plaça pública'» (1987, p. 19). L'animació socio-cultural és superadora de la sim-

ple difusió cultural concebuda com a consum, per a erigir-se en creadora d'una cultura sorgida de la iniciativa personal i comunitària.

Tant l'animació socio-cultural com la pedagogia del temps lliure persegueixen objectius equivalents, mantenint però principis metodològics diferenciats. Per a DEBESSE/MIALARET (1988) l'animació socio-cultural exerceix les següents funcions dins del sistema social:

- Una funció d'adaptació i d'integració social.
- Una funció econòmica: afavorir la cohesió i el creixement.
- Una funció de desenvolupament cultural i funció crítica.
- Una funció reguladora dels intercanvis socials i culturals.

La recuperació de la democràcia municipal ha provocat un indiscutible desenvolupament d'activitats recreatives i culturals, un impuls de la creativitat cultural i col·lectiva, un augment de nous espais per a la interacció social, tot allò que es tradueix en una major demanda d'activitats socials diverses. Ara ha arribat el moment de planificar i d'optimitzar els recursos disponibles, que no poden ser il·limitats, de manera que les activitats siguin rendibles en funció dels propòsits socials que es persegueixen. Planificar, coordinar i promoure plans d'intervenció socio-cultural són tasques que demanen professionalització i no solament bones intencions.

BIBLIOGRAFIA

- CASTILLEJO, J.L. (1976) - *Nuevas perspectivas en ciencias de la educación*. Ed. Anaya. Madrid.
- COLOM, A.J. (1987) - *Modelos de intervención socioeducativa*. Ed. Narcea. Madrid.
- DEBESSE, M.; MIALARET, G. (1988) - *La animación sociocultural*. Ed. Oikos-tau. Barcelona.
- DE LA ROSA, B. (1986) - «Educación social y profesionalización pedagógica», *Educación 9*. Revista de la secció de ciències de l'educació. U.A.B. Bellaterra.
- JORNADAS SOBRE LA FORMACIÓ D'EDUCADORS I AGENTS SÒCIO-CULTURALS (1988) - *Documento final*. Barcelona.
- FULLAT/SARRAMONA (1984) - *Cuestiones de educación*. Ed. Ceac. Barcelona.
- MERINO, J.V. (1987) - «Supuestos básicos para una pedagogía preventiva de la inadaptación y delincuencia juvenil». *Bordón*. N. 267 Marzo/abril, p.p. 173-188.

- PUIG, A. (1987) - «Animació socio-cultural per a nois i noies de la ciutat». *Animar un centre d'esplai*. Ed. Pleniluni. Barcelona. p. 12-21.
- QUINTANA, J.M. (1980) - *Sociología de la educación*. Ed. Hispano europea. Barcelona.
- QUINTANA, J.M. (1984) - *Pedagogía social*. Ed. Dykinson. Madrid.
- SARRAMONA, J. (1986) - «Vocational Training in Spain», *Education and Work in Modern Society*, 9th. Congress of W.A.E.R., Madrid, p. 147-152.